

DEN ekonomiska SIDAN

Av Åke Ortmar.

Full sysselsättning = inflation?

»Miraklet har inträffat — full sysselsättning utan inflation, och detta trots tung försvarsbörda och stigande socialutgifter...» Citatet är hämtat ur Economist och avser utvecklingen i England 1953—54. Det hamnas tydligen lätt i underverksterminologi när ett västerländskt samhälle några år kan undgå penningvärdeförsämring.

Det är väl också passande att gripa till starka ord i sammanhanget, i varje fall när man studerar utvecklingen i en industrialiserad ekonomi under efterkrigstiden. I t.ex. Sverige har den allmänna prisnivån under tiden 1946—55 stigit med något sådant som 5 procent genomsnittligt per år. Det blir mycket det. Ungefär samtidigt med England hade Sverige en period med relativt lugn prisutveckling, men 1955 var det ju klippt igen.

Varför det? Vad är anledningen till att prisstabilitet inte kan upprätthållas? Ett tämligen bra svar på den frågan kan vara att man inte är särskilt angelägen om stabila priser, d.v.s. att man bland de styrande anser andra mål väsentligare. Huvudmålet heter ju — med stor rätt — full sysselsättning. När man det målet rycker man på axlarna åt penningvärdeförsämringen, i stort sett, och det kan till en del vara en ganska ofarlig attityd, bland annat därför att stora grupper i samhället inte har den blekaste aning om vad fallande penningvärde är och betyder.

»Det gör väl ingenting om priserna stiger bara penningvärdet bevaras.»

Citatet är hämtat ur docent Erik Dahmén's uppmärksammade föredrag om »Penningvärde och penningpolitik» i januari. Naturligtvis sade Dahmén själv inte så — han citerade en »framstående riksdagsman».

Det kanske ligger nära till hands att sammankoppla full sysselsättning och penningvärdeförsämring på så sätt att man skyller den senare på den förra. Det har skett ett otal gånger under senare år och så resonerar också Dahmén i saklig ton men med skarpa formuleringar.

»Min personliga, på såväl teori som studium av erfarenheter från Sverige och andra länder grundade tro är, att den nuvarande sysselsättningsgraden i Sverige inte är förenlig med stabilt penningvärde, trots att den inte generellt är 'överfull'. ... Fullt stabilt penningvärde hade säkerligen förutsatt bl.a. lägre sysselsättning än den vi vant oss vid att kalla full. Det hade med andra ord inte räckt att eliminera den s.k. överfulla sysselsättningen, vilket vi mycket väl skulle ha kunnat göra med en rikigare valuta- och penningpolitik.»

Det är, säger Dahmén, efterfråge- och utbudsförhållandena på vår arbetsmarknad som är strategiskt mest avgörande för penningvärdet. (Jfr Kontentan 1956: 2.) »... det kan betvivlas att den arbetsmarknadssituation som är nödvändig för full penningvärdestabilitet, är så beskaffad att något politiskt parti vågar ta ansvaret för den...»

Detta låter övertygande, eller hur? Kanske skulle man också kunna utvidga problemställningen något. Kanske skulle man med en viss rätt kunna säga att det är alldeles centralt för problemet på vilket sätt arbetsmarknadens organisationer bedriver sitt arbete. Kanske förhåller det sig så att fast penningvärde är speciellt svårt att förena med full sysselsättning i de länder där kompensations- och relationstänkandet får stor vikt vid kollektiv avtalsförhandlingar? I t.ex. USA, där förhandlingarna bedrivs i stort sett företagsvis, tycks man ha betydligt större förutsättningar att bevara penningvärdet stabilt.

En invändning mot den tankegången ger sig själv: USA har man ju heller inte full sysselsättning! Ja så, ha man inte det? Sysselsättningen i USA är minsann lika hög som i Sverige! Invänder andra. Dyligt löst snack fram och tillbaka leder till slutsatsen att här fordras användbara definitioner på »full» och »överfull» sysselsättning och tillgång till ett statistiskt material av helt annan kvalitet än det nu tillgängliga. Först då kan en diskussion om arbetsmarknadens organisation och dess betydelse för problemet full sysselsättning contra fast penningvärde baseras på meningsfulla jämförelser mellan olika länder och därigenom bli verkligt fruktbar. (Tråkigt det här att man så ofta måste lämna ett resonemang med det hjälplösa konstaterandet att vi ingenting vet.)

Med genomsnittligt 5 procent om året har som sagt den allmänna prisnivån stigit i Sverige under efterkrigstiden. Det betyder — bortsett från världskriget — att »taktan i penningvärdeförsämringen varit större än under tidigare perioder». Den här gången var det Erik Lundberg som blev citerad.¹ Han erinrar om det förhållandet att samtidigt som penningvärdeförsämringen gått snabbare under senare år har också den totala produktionen — i reala termer — per sysselsatt stigit snabbare än tidigare. Produktionsökningen per sysselsatt under efterkrigstiden kan beräknas till ungefär 3,5 procent mot 2 procent under mellankrigstiden och 2,5 decennierna före 1914.

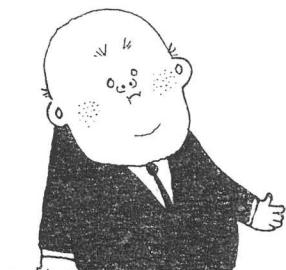
Nu är vi klara för ytterligare en sammankoppling: »Det ligger nära till hands att kombinera den relativt sett mycket snabba framstegstakten i efterkrigstidens ekonomi med den fortgående försämringen i penningvärdet. Det ser ut som om försämringen i penningvärdet skulle vara det pris vi får betala för den höga expansionstakten och snabba välståndsförbättringen.»

Så skall man naturligtvis — som Lundberg understryker — inte utan vidare tro att det ligger till. Vad man kan göra i denna värld av bristfällig kunskap är att träget fundera vidare så gott det nu går — i avvaktan bland annat på arbetsresultatet från den femton man starka kommitté som nu och under några år framåt ägnar dag och natt, får man hoppas, åt dessa viktiga problem.

Nordisk marknad

Ett tankeexperiment: en gemensam nordisk marknad leder tack vare stordriftens fördelar till en förbättring av de nordiska folkens reallöner med någon eller några tion-

¹) Erik Lundberg: *Den ekonomiska utvecklingen och penningvärdets stabilitet*, Nordisk Forskrings-Tidskrift 1955: 1.

— Det gör väl inget om priserna stiger...

dels procent per år — samtidigt går 200 norska, 50 danska och 10 svenska företag i konkurs.

Stopp nu ett slag. Siffrorna är fullständigt godtyckliga, en liten egenhet som för övrigt utmärker också tankegången, om än möjligen i mindre grad. Ingen vet att reallönerna faktiskt kommer att stiga. Den gemensamma marknaden kan t.ex. om det vill sig mycket illa leda till att ett isolationistiskt nordiskt block skapas, avskuret från den produktionshöjande internationella arbetsfördelningen. Ingen vet att ett antal företag i Norden kommer att råka ut för häftigt blåsväder, med i många fall konkurs som resultat.

Men sannolikheten talar för både höjd takt i reallönestegringen och blåsväder, eller »anpassning», som det brukar kallas. Man kan t.o.m. säga att avsikten just är att åstadkomma ett ordentligt blåsväder; produktion i stor skala skall det bli, vissa mindre företag måste då falla bort på ett eller annat sätt. Annars är det ingen mening med det hela. Därmed ligger det något i det inledande »tankeexperimentet»: nackdelarna av en gemensam marknad kan bli ytterligt påtagliga för vissa individer, medan fördelarna sprids ut i småportioner bland fjäll, skogar och leende slätter.

Självfallet uppstår bråk och oväsen bland dem som känner sig hotade av konkurs, av hårdare konkurrens eller andra obehag. Även den som är minst sagt positiv till vidgat internationellt samarbete på alla områden och följaktligen också till den nordiska marknaden måste åtminstone i många fall gripas av medkänsla med dem som riskerar att tvingas betala priset.

Norge har kommit att bli något av en syndabock i det nordiska samarbetet. Det är Norge som sätter stopp, brukar det sägas. Det är kanske riktigt i så måtto som Norge tydligen sätter stoppet *tidigast*, eller i varje fall genom inflytelserika kretsar säger offentligt ifrån på ett tidigt stadium i diskussionen. Å andra sidan är det inte alldeles säkert att skillnaden mellan Norge och Sverige är så stor som det ibland antas. Kanske lönar det sig spekulera ett slag över vid vilken gräns Sverige sätter stopp.

Ekonomiskt samarbete kan arrangeras i många olika former, med ett otal varianter och nyanser. Speciellt intressant blir det när det börjar förhandlas om att tullsatser, importrestriktioner etc. för en viss vara skall avskaffas. Då kopplas myndigheterna in i sammanhanget; ambitionen är ju under sådana förhållanden att skapa en gemensam marknad för produkten, en »tullunion». En dylik marknad kan utvidgas till allt fler branscher och så småningom komma att omfatta den totala samhandeln.

Ju längre man kommer i riktning mot en total gemensam marknad, desto fler besvärliga problem uppstår, ty desto mer av den nationella suveräniteten måste antagligen uppoffras. Redan på ett relativt tidigt stadium kan det bli aktuellt att samordna den ekonomiska politiken, något senare måste man kanske ställa frågan om länderna med fördel kan bedriva olika utrikes- och försvarspolitik. Man börjar då snudda vid den politiska unionen.

Viktigt är också på vilket sätt den gemensamma marknaden beslutas och genomförs, antingen den avser en bransch eller alla. Det kan komma in ett större eller mindre element av statlig planhushållning i bilden — på så sätt t.ex. att myndigheterna begär kontroll över en viss industris utbyggnad — beroende bl.a. på i hur hög grad marknaden är ett resultat av de politiskt arbetande parlamentens verksamhet.

Även Sverige skulle naturligtvis under nuvarande förhållanden sätta stopp på ett eller annat av dessa stadier.

Tänk bara om det sägs åt de för svensk utrikespolitik ansvarige att nu måste här gås med i Atlantpakten, eller att det sägs åt svenska industrichefer att nu skall här planhushållas som ett led i den gemensamma marknaden, d.v.s. det internordiska planhushållningsprojektet.

På dessa sena stadier skulle naturligtvis ett alldeles ohyggligt oväsen uppstå bland de svenske. Därom tvekar ingen. Frågan är om Sverige — eller vissa kretsar i Sverige — skulle stegra sig redan tidigare.

Ett ohyggligt oväsen bland de svenske.

Det är ju tänkbart att svenska statsråd, företagsledare och fackföreningsfunktionärer tidigare resonerat ungefär som så att det är ju i alla fall bra vackert det här med vidgat nordiskt samarbete, gemenskaps-känslor, broderfolk och sådant, även om det ju onekligen har vissa allvarliga nackdelar för mig och den grupp jag representerar, men det är ju å andra sidan inte så allvarligt, eftersom väl Norge inte vill gå med i alla fall och därför behöver ju inte vi bromsa, utan kan tala varmt i största allmänhet om att tanken är vacker, för det är den ju, gemenskapen och så — vi behöver inte ens tänka igenom i detalj vilka konsekvenser en gemensam marknad får.

Men sedan blir det plötsligt allvar. Den nordiska marknaden skall genomföras. Redan i år läggs förslag fram om gemensamma tullsatser för 60—70 procent av den nordiska samhandeln. Det antas av de nordiska parlamenten 1957 och godkänns av GATT samma år. Nordiska tullunionen är verklighet fr.o.m. 1 jan. 1958.

Riktigt så snabbt kanske det inte går. Det kanske inte går alls. Kanske är det infantilt att inbilla sig att något så genomgripande över huvud taget kommer att hända inom s. k. överskådlig tid.

Men det är samtidigt tydligt att en hel del redan har hänt, mer än man vågat hoppas, mer än man haft anledning befara. För att hålla sig med en någorlunda bestämmd uppfattning om hur långt det nordiska samarbetet kommer att avancera är det nödvändigt att känna till bl.a. vad som hände vid Nordiska rådets möte i slutet av januari. Det är ännu i stort sett okänt. Man vet visserligen genom pressreferaten vad representanterna för de olika partierna och grupperna yttrade och man vet att expertundersökningarna skall fortsätta, vilket är ett stycke värdefull kunskap. Men det räcker inte för att med någon säkerhet bedöma hur långt det nordiska samarbetet kommer att avancera. Läget är oklart.

Något stort, viktigt och vackert håller kanske på att ske. Men hur snart — och vilka blir konsekvenserna?

*

Samtliga anställda vid det amerikanska storföretaget var sammankallade. Mitt emot dem satt direktören. Han såg arg ut. Han hade nämligen funnit s.k. flaskhalsar i företaget och krävde nu:

— *Flaskhalsarna ska bort var ni än bittar dem!*

Den yngre tjänstemannen reser sig:

— *Min erfarenhet av flaskor är betydande och i kraft därav vågar jag påstå att balsarna alltid sitter högst upp.*